ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

SURXANDARYO VILOYATIDA SUV RESURSLARINI BOSHQARISHDA GIS(GAT) TEXNALOGIYALARINING ROLI VA SAMARADORLIGI TAHLILI

Muhamadiyeva Nargiza Qudratovna,
Termiz davlat universiteti katta o‘qituvchisi,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Email: nargizamuhammadiyeva84@gmail.com
Suyunova Iroda Qudrat qizi
Termiz Davlat Universiteti magistranti
E-pochta: irodasuyunova767@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatida kuzatilayotgan suv tanqisligi muammosi GAT (Geografik Axborot Tizimlari) texnologiyalaridan foydalanilgan holda o‘rganildi. Hududning gidrologik, agroekologik va demografik ko‘rsatkichlari asosida suv resurslarini boshqarish hamda suv tanqisligini kamaytirishga qaratilgan choralar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijasida GAT asosida yaratilgan tahliliy xaritalar suv taqsimoti, defitsit darajasi va irrigatsiya samaradorligini oshirish bo‘yicha aniq takliflar ishlab chiqishga imkon berdi. Olingan natijalar hududda suv resurslaridan oqilona foydalanishni ta’minlashda samarali hisoblanadi.

Kalit so‘z: Suv tanqisligi, muammo, GAT (Geografik Axborot Tizimlari), texnologiya, gidrologik, agroekologik, demografik, ko‘rsatkich, suv resurslari, boshqarish, suv tanqisligi, chora, tahlil, taqsimot, defitsit daraja, irrigatsiya, samaradorlik, taklif, imkon, natija, hudud, oqilona, ta’minlash.

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ GAT ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ (НА ПРИМЕРЕ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Мухамадиева Наргиза Кудратовна,
Старший преподаватель Термезского государственного университета,
Доктор философии (PhD) по педагогическим наукам
Email: nargizamuhammadiyeva84@gmail.com
Суюнова Ирода Кудрат кызы
Магистратура Термезского государственного университета
Email: irodasuyunova767@gmail.com

Аннотация: В статье анализируются значение и возможности применения технологий геоинформационных систем (ГИС) в повышении эффективности использования водных ресурсов. На примере Сурхандарьинской области рассматриваются практические результаты применения ГИС-технологий в процессах управления, распределения и мониторинга водных ресурсов. Результаты исследования показывают, что ГИС является важным инструментом сокращения потерь воды, оптимизации ирригационных систем и обеспечения устойчивого водопользования.

Ключевые слова: Нехватка воды, проблема, ГИС (географические информационные системы), технология, гидрологический, агроэкологический, демографический, индикатор, водные ресурсы, управление, нехватка воды, измерение, анализ, распределение, уровень дефицита, орошение, эффективность, предложение, возможность, результат, площадь, рациональный, обеспечение.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

APPLICATION OF GAT TECHNOLOGY IN INCREASING THE EFFICIENCY OF WATER RESOURCES USE (IN THE EXAMPLE OF SURKHANDARYO REGION)

Muhamadiyeva Nargiza Kudratovna,
Senior Lecturer, Termez State University,
Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Email: nargizamuhammadiyeva84@gmail.com
Suyunova Iroda Kudrat kizi
Master's student, Termez State University
Email: irodasuyunova767@gmail.com

Abstract: This article analyzes the importance and application possibilities of geographic information systems (GIS) technologies in increasing the efficiency of water resources use. The practical results of GIS technologies in the processes of water resource management, distribution and monitoring are highlighted on the example of Surkhandarya region. The results of the study show that GIS is an important tool in reducing water waste, optimizing irrigation systems and ensuring sustainable water management.

Keywords: Water scarcity, problem, GIS (Geographic Information Systems), technology, hydrological, agroecological, demographic, indicator, water resources, management, water scarcity, measure, analysis, distribution, deficit level, irrigation, efficiency, proposal, opportunity, outcome, area, rational, provision.

Kirish (Introduction). So‘nggi yillarda O‘zbekistonning janubiy hududi bo‘lgan Surxondaryo viloyatida suv tanqisligi muammosi keskinlashib bormoqda. Aholi sonining ortishi, qishloq xo‘jaligi maydonlarining kengayishi, iqlim o‘zgarishi natijasida daryolardagi suv miqdorining kamayishi suv resurslaridan samarali foydalanishning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Suv tanqisligini korrekt va ilmiy asosda baholash hamda muammoni kamaytirish bo‘yicha amaliy yechimlarni ishlab chiqishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan, xususan, Geografik Axborot Tizimlaridan foydalanish juda muhimdir. GAT yordamida hududning suv resurslari holati fazoviy-vaqt jihatdan tahlil qilinib, suv taqsimotidagi nomutanosibliklar va defitsit hududlari aniq belgilanadi. Mazkur tadqiqot Surxondaryoda yuzaga kelayotgan suv tanqisligini chuqur tahlil qilish va uni kamaytirish bo‘yicha GAT asosida ilmiy asoslangan chora-tadbirlarni taklif etishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Suv tanqisligi bo‘yicha xalqaro ilmiy ishlarda suv resurslari boshqaruvida masofaviy zondlash (MZ) va GAT texnologiyalari asosiy vosita sifatida qayd etiladi (FAO, 2020; World Bank, 2022). O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda GAT asosida suv tejash texnologiyalarini joriy qilish bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borilgan. Masalan, U.A. Qosimov (2021) daryo havzalarida suv oqimini raqamli modellashtirishning afzalliklarini ko‘rsatgan. Surxondaryo viloyati bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda esa Amudaryodan olinayotgan suv hajmi, kollektor-drenaj tizimlarining samaradorligi va sug‘oriladigan maydonlarning suvga bo‘lgan ehtiyoji tahlil qilingan (Rasulov, 2019). Biroq suv taqchilligini GAT asosida kompleks tahlil qilish hamda aniq amaliy choralar ishlab chiqish yetarli darajada o‘rganilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Tadqiqot quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi:

Ma’lumotlarni yig‘ish:

1. Landsat 8 va Sentinel-2 masofaviy zondlash tasvirlari;

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

2. Surxondaryo irrigatsiya tizimi ma’lumotlari;
3. Aholi va qishloq xo‘jaligi statistik ko‘rsatkichlari;
4. Relyef, tuproq va yer resurslari xaritalari.

GATda ma’lumotlarni qayta ishlash: NDVI, NDWI ko‘rsatkichlari bo‘yicha vegetatsiya va suv namligi xaritalarini tuzish, DTM (raqamli relyef modeli) asosida suv oqimining yo‘nalishlarini modellashtirish, Suv tanqisligi indeksi (WDI)ni hisoblash.

Suv tanqisligini baholash:

1. Sug‘oriladigan maydonlarning suv talabi va mavjud suv hajmini solishtirish;
2. Defitsit maydonlarni aniqlash (High, Medium, Low).

Samaradorlik bahosi:

1. Implementatsiya qilingan GAT choralari natijasida suv tejalishi yuzasidan tahlillar;
2. Choralar samaradorligini ko‘rsatkichlar (%, m^3/ga, xarajat-foyda).

Tahlil va natijalar (Analysis and results). GAT asosida amalga oshirilgan tahlillar Surxondaryo viloyatida suv taqchilligi hududlar bo‘yicha sezilarli darajada farq qilishini ko‘rsatdi.

1. Fazoviy tahlil natijalari

1. Viloyatning shimoliy tumanlarida (Denov, Sariosiyo) suv talabi yuqori bo‘lib, irrigatsiya samaradorligi past.
2. Janubiy qism (Uzun, Sherobod)da yer osti suvlari chuqurligi yuqori bo‘lgani sababli sug‘orish talabi yanada oshgan.
3. NDWI tahlili sug‘oriladigan maydonlarning 38–42%ida namlik yetishmasligini aniqladi.

2. Suv tanqisligi indeksi natijalari

1. Yuqori darajadagi tanqislik: 27%
2. O‘rta darajadagi tanqislik: 43%
3. Past darajadagi tanqislik: 30%

3. GAT asosida taklif etilgan choralarning samaradorligi

Amalga oshirilgan choralar:

1. Suv oqimlarini qayta optimallashtirish (kanallar bo‘yicha yo‘nalishlarni qayta taqsimlash);
2. Sug‘orish tarmoqlarida yo‘qotishlarni aniqlash va kamaytirish;
3. Tomchilatib sug‘orish uchun ustuvor maydonlarni aniqlash;
4. Suv omborlari uchun optimal joylashuv zonalarini belgilash.

Natijalar: Suv yo‘qotishlari 12–18%ga kamaydi. Sug‘orish samaradorligi 1 gektar uchun o‘rtacha 650–900 m^3 suv tejashga erishildi. GAT asosidagi monitoring suv resurslarini real vaqtga yaqin nazorat qilish imkonini berdi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Tadqiqot Surxondaryo viloyatida suv tanqisligini kamaytirishda GAT texnologiyalarining yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Tahlil asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

Xulosa. Suv resurslarini fazoviy tahlil qilish suv taqsimotidagi nomutanosibliklarni aniq belgilash imkonini berdi. Masofaviy zondlash ko‘rsatkichlari irrigatsiya samaradorligi past bo‘lgan zonalarni aniqlashda muhim rol o‘ynadi. GAT asosida ishlab chiqilgan optimallashtirish choralari suv tanqisligini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qildi.

Takliflar.

1. Sug‘orish tizimlarini raqamlashtirish va real vaqt monitoringini yo‘lga qo‘yish.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

2. Suv tejamkor sug‘orish texnologiyalarini (tomchilatib va yomg‘irlatib sug‘orish) bosqichma-bosqich joriy etish.
3. Suv omborlari va kichik to‘g‘onlarni joylashtirishda GAT tahlillaridan muntazam foydalanish.
4. Qishloq xo‘jaligi ekin tuzilmasini suv talabi asosida qayta ko‘rib chiqish.
5. Suvdan foydalanish bo‘yicha hududiy ma’lumotlar bazasini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. FAO. (2020). Water Resources Assessment and Management.
2. World Bank. (2022). Central Asia Water Security Report.
3. Qosimov U.A. (2021). Gidrologik modellashtirishda GIS texnologiyalarining roli.
4. Rasulov B. (2019). Surxondaryo viloyatida suv resurslaridan foydalanish samaradorligi.
5. O‘zbekiston Respublikasi Suv xo‘jaligi vazirligi hisobotlari (2018–2023).
6. Landsat va Sentinel masofaviy zondlash ma’lumotlari (USGS, ESA).